

СТАНОВИЩЕ
по процедура на ВСУ „Черноризец Храбър“
за присъждане на научна степен „доктор“

Относно: дисертационен труд на тема „Психокорекция на личностни и поведенчески промени при юноши в условия на социален стрес“

Професионално направление: 3.2. „Психология“

Докторска програма: „Педагогическа и възрастова психология“

Автор: Лайля Абжановна Утениязова

Изготвил становището: доц. д-р Даниела Андонова, ВСУ „Черноризец Храбър“, избрана за член на научно жури, съгласно Заповед на Ректора на ВСУ „Черноризец Храбър“ № 721 от 05.04.2018 г.

Настоящото становище е изготвено въз основа на представени дисертационен труд и автореферат. Авторефератът отразява коректно и пълно съдържанието на дисертационния труд.

I. ОБЩО ПРЕДСТАВЯНЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд съдържа 172 страници. Съдържанието е структурирано в увод, три глави, заключение и списък на използваната литература, състоящ се от 119 източника на руски и английски език. Текстът съдържа 2 таблици и 9 фигури. В края на всяка глава са представени изводи.

Дисертационното изследване, посветено на промените в личността и поведението на юношите под влияние на стресогенни фактори на средата, следва значителния ръст, който бележи в последните десетилетия интересът на изследователите не само към промените в индивидуалното развитие и функциониране (например постигане на идентичност, развитие

на моралните разсъждения, ценности, самооценка, психосоциална зрялост), но и към природата и влиянието на средата, в която се осъществяват тези процеси. Това се отнася в още по-голяма степен до общества, в които се разгръща продължителен и често болезнен и противоречив политически и социалноикономически преход, каквото е и казахстанското общество. В този смисъл актуалността на дисертационното изследване се състои в това, че отразява актуалното състояние на средата и промените ѝ роля и влияние върху фундаментални психологични процеси и механизми.

Значимостта на дисертационния труд може да бъде защитена с основанието, че формираните в този период на уязвимост модели на психологично и социално функциониране в голяма степен се поддържат и в зрелостта и обратно, неефективното справяне и неуспехът във формирането на зрели личностни и поведенчески модели може да влоши последващото развитие. Тъй като промените в обществото несъмнено оказват влияние върху психологичното функциониране на юношите по начин, съществен за по-нататъшното развитие през цялостната продължителност на живота, едно научно изследване, което тества и стратегия за справяне с негативните последици на неблагоприятното влияние на средата, безспорно притежава научна и приложна значимост.

В увода е заявен изследователският проблем, обоснована е целта на изследването и са посочени задачите, които следва да бъдат изпълнени. Формулирани са емпирична и теоретична хипотеза. Представена е накратко методиката на емпиричното изследване, изброени са използваните диагностични методи.

В първа глава са разгледани особеностите на психичното развитие и преживяването на стрес в юношеството. В първи параграф юношеската възраст е представена като период, характеризиращ се с бурни промени по всички линии на развитието; докторантът избира да се фокусира върху

промените в афективната сфера, във възприемането на себе си и във взаимоотношенията с другите. Драматичните развитийни промени в този период от живота определят и особената уязвимост на юношите към преживяването на стрес и последствията от него. Възрастовата специфика на психичната уязвимост към стрес при юношите е разгледана във втори параграф. С особено внимание авторката е подхождала към факторите за стрес в юношеството, разглеждайки като такива индивидуалните различия от конституционално-типологична гледна точка. Авторката намира, че важен личностен детерминиращ фактор за стресови реакции е личностната типология. Социалната среда, конкретизирана в три критично важни контексти: семейство, училище и връстници, е разгледана като още един стресогенен фактор. Обърнато е внимание и на социално-информационните стресори като източници на стрес и следователно фактори за аномална личностна изменчивост при юношите.

Във втора глава са представени стратегии за психологическа помощ за юноши в условия на социално-информационен стрес, подходящи за юноши в условия на социално-информационен стрес. Разгледани са: социално-психологическият тренинг като метод за групова психологическа работа, насочен към мобилизация на целия личностен потенциал и по този начин способстващ за личен растеж; индивидуални програми за справяне със стреса (фокусираната към решения краткосрочна терапия); семейно-ориентирани програми за справяне със стреса в семейството; както и два психотерапевтични метода за оказване на специализирана психотерапевтична помощ на юноши: метод на патогенетичната психологическа корекция и кататимно-имагинативен метод за психологическа корекция.

Трета глава на дисертационния труд е посветена на представянето на емпирично изследване, чиято цел е да се проучи влиянието на социално-информационните стресори върху формирането на аномална личностна

изменчивост и да се апробира комплекс от конституционално ориентирана помощ за юноши. За диагностика са използвани следните тестове: патохарактерологичен диагностичен въпросник ПДВ по Личко, методика за определяне нивото на невротизация и психопатизация, личностен въпросник на Айзенк, скала на тревожност на Тейлър, клиничен въпросник за идентифициране и оценка на невротичното състояние. Диагностичните методи позволяват да се определят личностните особености на изследваните лица и позволяват разпределение на лицата от всеки психотип на акцентуанти и представители на регистъра на пограничната аномална личност в конституционално-континуалното пространство. Статистическата обработка на резултатите от изследването включва използването на модела на многомерния патопсихологичен анализ. Съставени са градации по степента на изразеност на основните специфични патопсихологични симптоми, получавани в резултат на използването на клинични личностни въпросници, т.е. стандартна батерия от психологически методики, която позволява да се отрази конституционално-психотипологичния континиум от личностната норма - акцентуация до диапазона на граничната аномална личност. Изследването е проведено в следните етапи: 1) проучено е влиянието на социално-информационния стрес върху юношите чрез провеждане на диференциална психодиагностика; 2) проведена е терапевтична интервенция с цел психокорекция на по-рано изследваните юноши; 3) след терапевтичната интервенция повторно е проведено емпирично изследване.

В резултат на психолого-диференциалния анализ е получено разпределение на психотиповете в съответствие с наличните литературни данни за юношеската възраст, което свидетелства за представителност на извадката. След установяването на четирите базисни психотипа е отделена група юноши, особено нуждаещи се от провеждане на психологическа корекция – юноши с шизоидна и циклоидна структура на психотипа. Чрез

патопсихолого-математически анализ са сравнени групи юноши с шизоидна и циклоидна структура на психотипа преди и след завършване на курс патогенетична терапия и имаготерапия. Резултатите от анализа на ефективността на оказване на конституционално-ориентирана психологическа помощ показват, че се установяват съществени позитивни промени в състоянието на психичното здраве на юношите, които възникват в резултат на оказването на психологическа помощ. Все пак, докторант Утениязова подчертава, че установените промени не възстановяват напълно конституционалните механизми на компенсация и адаптация и не се наблюдава съществено повишаване на психологичната толерантност към всекидневните социални стресори. За да се постигне максимална ефективност в оказването на специализирана психологическа помощ е необходимо увеличаване на броя на сеансите до 20-25, за да се очаква оптимален резултат във възстановяването на конституционално-психотипологичните механизми на компенсация и адаптация.

Сравнението на ефективността на двата приложени психокорекционни метода показва, че патогенетичната техника за психологическа корекция при юноши с шизоиден и циклоиден психотип в диапазона норма-акцентуация, намиращи се в условията на социално-информационно стресиране, превъзхожда техниката на имагокорекцията.

II. НАУЧНИ И НАУЧНО-ПРИЛОЖНИ ПРИНОСИ

В дисертационния труд са постигнати теоретични и практико-приложни резултати, които могат да се определят като приноси към познанието и практиката в областта на психологическата работа с юноши:

1. Разработен и апробиран е стандартен комплекс от личностни и клинични тестове, предназначени за осъществяване на многокритериален психологичен анализ за установяване на положителна или отрицателна

аномална личност и идентифициране на поведенческата динамика на изследваните лица.

2. Принос за практиката от проведеното изследване е използването на индивидуални критерии в психокорекцията с прилагането на многомерна и комбинирана конституционално-ориентирана психологическа помощ на подрастващите за възстановяване на формираните дисхармонични взаимоотношения на индивида в условия на социално-информационен стрес.

3. Апробирани са конституционално-ориентирани психокорекционни и психотерапевтични методи за работа с юноши, намиращи се в условия на социално-информационен стрес.

4. Резултатите от изследването дават основания за теоретични конструкции и практически разработки, подходящи за психологически и терапевтични технологии, които отчитат не само личностния психотип, но и регистъра, мястото на изследваното лице в конституционално-континуалното пространство.

Посочените приноси обективно отразяват постижението на автора в теоретичен и приложен план.

III. ОЦЕНКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Теоретичната част на дисертационния труд е разработена компетентно. Признание заслужават получените научно-приложни резултати, които оценявам като релевантни, полезни и приложими в практиката на психолозите, работещи с юноши.

IV. КРИТИЧНИ БЕЛЕЖКИ И ПРЕПОРЪКИ

В качеството си на научен ръководител, запознат в детайли с процеса по разработването на дисертационния труд, мога да заявя, че докторант Лайля Утениязова се съобрази с всички отправени ѝ от рецензентите критични бележки и препоръки, някои от които бяха съществени. Въпреки това намирам, че в работата остават слаби места, сред които:

- недостатъчно обстойно и убедително са разгледани природата и влиянието на социално-информационните стресори, така че характерът на тяхното въздействие върху личностната изменчивост при юношите остава до известна степен неизяснен;

- не са представени в детайли процедурата и резултатите от прилагането на методите анализ на жизнената история, наблюдение и беседа;

- представянето на резултатите от статистическата обработка на данните е недостатъчно.

Тези критични бележки не накърняват в значима степен резултатите и изводите от дисертационното изследване и не засягат качеството на научните и научно-приложни приноси.

V. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

По мое мнение представеният за защита научен труд е едно завършено изследване, което осигурява несъмнени приносни резултати. Това ми дава основание да заключа, че дисертационният труд на Лайля Утениязова отговаря на изискванията на Закона за развитие на академичния състав на Република България и Правилника за неговото приложение, и да предложи на членовете на уважаемото Научно жури да бъде присъдена образователна и научна степен „доктор” по професионално

направление 3.2. „Психология”, докторска програма „Педагогическа и възрастова психология“ на Лайля Абжановна Утениязова.

23.04.2018 г.

Изготвил становището:

гр. Варна

(доц. д-р Даниела Андонова)